

УДК 37.013.8

Кочерга Ольга,

викладач-методист, голова циклової комісії шкільної педагогіки та психології Придубцького гуманітарно-педагогічного коледжу ім. І. Я. Франка, м. Прилуки

СОФІЯ РУСОВА ПРО РОЛЬ ЖІНКИ У СУСПІЛЬНОМУ РОЗВИТКУ

У статті здійснено аналіз поглядів видатної української вченої Софії Русової на роль жінки у суспільному розвитку. Особливе місце серед портретної галереї жінок-просвітительок у статті відводиться Олександрі Єфіменко, Наталі Кобринській, Олені Пчілці, Софії Русовій, Надії Яцик, розкрито їх вклад у розвиток української освіти та виховання.

Ключові слова: *гендер, гендерна проблематика, рівність чоловіка і жінки, жінка-просвітителька.*

Kocherga O. Sofia Rusova the role of women in social development

The author of the article has analyzed the views of prominent Ukrainian scientist Sofia Rusova on the role of woman-educator in social development. A special place among the portrait gallery of women in the article is given Olexandr Efimenko, Natalia Kobrynska, Olena Pchilka, Sofia Rusova, Nadiya Jacyk, the author has disclosed their contribution to the development of Ukrainian education and upbringing.

Keywords: *gender, gender problem, equality of man and woman, woman-educator.*

Створення в Україні суспільства гендерної рівності сьогодні є актуальною проблемою. Про це свідчить низка документів міжнародного і національного значення [1; 2; 4; 7; 8; 9].

Рівні права жінок і чоловіків – це відсутність обмежень чи привілеїв за ознакою статі, а гендерна рівність – рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації. Крім того, визначено, що рівні можливості жінок і чоловіків – це рівні умови для реалізації рівних прав жінок і чоловіків. Так, відповідно до статті 24 Конституції України, рівність прав жінки і чоловіка

забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіком можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти та професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок; встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати роботу з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям [7]. У Законі України “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків” (від 6 вересня 2005 року) одним із основних напрямів державної політики щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків визначено виховання і пропаганду серед населення України культури гендерної рівності, поширення просвітницької діяльності у цій сфері.

У сучасному суспільстві гендерна проблематика привертає увагу і науковців, і педагогів-практиків, і широкого кола громадськості. Проблема гендерних відносин та формування їх стереотипів у процесі виховання молоді стала актуальною з кінця XX століття. Численні наукові розвідки вчених присвячено історії гендерної педагогіки, гендерній педагогіці, гендерній соціалізації, гендерному вихованню та освіті, міжстатевим стосункам, статевому вихованню тощо (І. Братусь, Ю. Бурцева, О. Василенко, С. Вихор, О. Главацька, С. Гришак, Н. Гусак, М. Зубілевич, І. Іванова, І. Ковальчук, Г. Корчова, В. Кравець, Г. Лактіонова, В. Левицький, Н. Максимовська, І. Мунтян, О. Селіванова, Н. Сінькевич, Л. Харченко, І. Чеботарьова, Л. Яворська, Л. Яценко, С. Яшник та ін.). Проте досліджень, пов'язаних зі статевим і гендерним вихованням покоління, що підрастає, сьогодні все ж таки бракує.

Найбільш співзвучними нашому часові й перспективам формування гендерної культури у молоді є оновлення традицій та впровадження інновацій у контексті спадщини видатних українських педагогів-гуманістів К. Ушинського, С. Русової, М. Драгоманова, Г. Ващенко, А. Макаренка, В. Сухомлинського та ін. Унікальність “гендерної матриці” української освіти полягає у створенні культуротворчого соціуму для розвитку духовності, патріотизму, толерантності тощо.

Метою статті є теоретичний аналіз поглядів відомої української просвітительки Софії Федорівни Русової на роль жінки у суспільстві як одного із аспектів гендерної проблематики.

Перечитуючи твори Софії Русової, написані тоді, коли гендерна проблематика ще не була предметом наукових психологічних досліджень і навіть термін “гендер” ще не був у вжитку, можна дивуватися прозорливості її поглядів щодо проблеми рівності статей, які воістину випередили час. Її гуманістичні настанови щодо статевого виховання підлітків та юнацтва, формування дитячих уявлень про мужність, жіночність, побудову педагогічного процесу на засадах рівності, егалітарності, подолання педагогами статевих стереотипів тощо залишаються найактуальнішими у вітчизняному педагогічному дискурсі нового тисячоліття.

Найбільше хвилювало С. Русову становище жінки у суспільстві. “Жіноча” проблема найяскравіше відстежується у творчому доробку Софії Русової періоду еміграції. Саме тут представлені різні аспекти національного й морального відродження українського жіноцтва, обґрунтовується його дидактико-виховна роль у суспільстві та в сім’ї, і на цій основі вимальовується ідеал жінки-українки нової доби. Твори ці написані про жінок і адресовані насамперед жіноцтву.

Створюючи портретну галерею жінок-українок (як відомих українській землі й за її межами, так і маловідомих, яких авторка називала “тихими героїнями”), Софія Федорівна керувалась демократичною ідеєю, суть якої була зосереджена в таких словах: “на нас жінках лежить обов’язок зміцнити в усіх поколіннях пошану до ідеалу та закликати до служіння йому”. Педагог вказувала, що для жінок різних епох і народів цей ідеал свій: для Марії Магдалини він “втільвся в слово Великого Вчителя”, для Жанни д’Арк – “в дорогу їй Батьківщину”, для Шарлотти Корде – “в Революцію”, а для Лесі Українки – у “вільній незалежній Україні” [10].

Софію Русову захоплювали жінки, які “вхопились” за власну освіту та забезпечували просвіту народу. Першою в Україні справді вченою жінкою вона вважала історика Олександру Єфименко, з якою була особисто знайома ще з періоду життя в Чернігові у 70-х роках XIX століття.

Олександра Яківна Єфименко народилася в селі Варзуга (нині

Мурманської області) в сім'ї службовця. У 1863 р. закінчила архангельську гімназію, вчителювала в Холмогорах (тепер село Ломоносове), де одружилася з висланцем з України етнографом та істориком Петром Єфименком. У 1877 році переїхала до Чернігова, у 1879 р. – до Харкова, де стає активною діячкою Історично-філологічного товариства при Харківському університеті. У 1896 році О. Єфименко зайняла перше місце в конкурсі на кращий підручник з історії України.

Понад 40 років, саме творчий етап життя, Олександра Яківна присвятила своїй другій батьківщині – Україні. Вона – автор праць, написаних на ґрунті народницького підходу до історичних явищ. У її творчому доробку особливе місце займає “Історія українського народу”, в якій висвітлюється історичний процес в Україні з найдавніших часів до XIX століття.

Вивчала Олександра Яківна і культуру України. Активно виступала за присвоєння офіційного статусу українській мові (царським указом від 1878 року було заборонено друк українською мовою). Вела активну громадську діяльність: О.Єфименко була заступником голови Харківського видавничого комітету, організатором у Харкові історичного гуртка; виступала за жіночу емансипацію; читала лекції в Харківській бібліотеці. З 1907 р. очолювала кафедру й викладала історію України на Бестужевських вищих жіночих курсах у Петербурзі. У 1910 р. Харківський університет присудив О. Я. Єфименко науковий ступінь почесного доктора історії (перша жінка в Росії, яка здобула таке визнання). У 1917 році О. Єфименко переїхала на Харківщину. Трагічно загинула на хуторі Любочка разом з донькою Тетяною під час нападу банди.

“Яка це прекрасна жінка була! – писала про неї С. Русова. – ... з такою дужою душею, з таким ясним розумом” [10]. Просвітительку особливо вражала величезна працьовитість О. Єфименко, що допомогла їй самотужки дійти до вершин національної історичної науки.

Софії Русовій – організаторові українського жіноцтва на Великій Україні та в еміграції – щиро імпонувала культурно-освітня діяльність Н. Кобринської – “піонерки” жіночого визволення на західноукраїнських землях. Наталія Кобринська стояла біля витоків українського фемінізму, позитивно спрямованого не на руйнування, а на будівництво і творчість. Вона стала ініціатором першої української

жіночої організації. “Перший вінок” заклав основи розвитку жіночих часописів, які редагували і видавали самі жінки. Він з’явився 1889 року у Львові за редакцією Олени Пчілки та Наталії Кобринської.

При створенні альманаху до праці були залучені кращі творчі жіночі сили як Наддніпрянської України, так і Галичини: Олена Пчілка, Леся Українка, Дніпрова Чайка, Людмила Старицька, Уляна Кравченко, Анна Павлик, Олесь Бажанська та інші.

Відзначаючи вагомий внесок Н. Кобринської у розвиток українського суспільства, Софія Русова писала про те, що вона “відкрила нове джерело культурних скарбів для свого народу... закликала галицьке жіноцтво скинути з себе кайдани темноти, економічної залежності, моральної пригнобленості, сміло йти до знання, до духової й економічної незалежності, й на цьому шляху виявити усі свої до того часу приспані творчі сили та нести їх на добро свого народу” [10].

Особливе місце серед портретної галереї жінок-просвітельок відводить Софія Русова представницям української літератури, саме тим, хто, за її словами, вклав у “скарбницю нашої прози та поезії дещо... своє, цілком оригінальне...”, хто “з патріотично-етнографічної лірики” сміливо переступив у “широкий світ загальнолюдських переживань не тільки нашого народу, а й народів далеких від нас історично, але близьких до нас тими національними й політичними ситуаціями, в які ставила їх історія” [10]. Дослідниця називає найперше Лесю Українку. В канон української літератури Леся Українка ввійшла передусім як поетеса мужності й боротьби.

Велику роль у пробудженні національної самосвідомості народу, на думку С. Ф. Русової, відіграла Марко Вовчок. Не українка за походженням, вона “чулим серцем полюбила український народ”, “із захопленням віддалася студюванню народної мови”, збирала скарби народної творчості. Завдяки цим “пильним етнографічним дослідкам” український народ у її творах виступає в “повній правді” [10].

Як бачимо, у своїх працях з особливою теплотою і ніжністю змальовує постаті жінок-просвітельок, які своєю творчою працею намагалися збагатити культурний потенціал рідного народу.

Варто відзначити, що й сама Софія Русова здійснила великий подвиг на ниві просвітництва: у складний період переслідувань і

репресій на весь голос висловились за національне відродження української школи, виховання і освіти.

Софія Русова все своє життя присвятила педагогіці: організувала дитячі садки, недільні школи, вела просвітницьку роботу серед населення. Вона наполягала на тому, що українське виховання дітей повинно бути пройняте національним духом нашого народу. “Міцнішою нацією в наші часи виявляє себе та, яка краще від інших вичерпала в своєму вихованні свої глибокі національні скарби й національній психології дала вільний розвиток... національне виховання забезпечує кожній нації найширшу демократизацію освіти” [6]. Оцінюючи внесок С. Ф. Русової у розвиток педагогічної думки, О. В. Сухомлинська підкреслює сучасність думок і поглядів народної просвітительки, особливо зараз, коли відбуваються зміни поглядів на дитину, педагога і освіту загалом. Вона пише: “Прислухаймося ж до неї, котра висуваючи на перше місце своє, національне, народне, толерантно, уважно й неупереджено ставилась до чужого, пропагувала, переносила на національний ґрунт те, що видалося їй корисним, значущим для розвитку науки, освіти, культури” [11].

В умовах становлення української державності з’являється все більше й більше нових жіночих постатей, яким не байдужа доля України, української освіти, національної культури. Серед них почесне місце належить Надії Яцик.

Добре знане сьогодні у світі й ім’я Петра Яцика – відомого громадського діяча бізнесмена, благодійника з Канади. З його ініціативи 12 жовтня 1995 року в Києві було зареєстровано Лігу українських меценатів. Ліга об’єднала бізнесменів з України, США і Канади, які прагнуть підтримати розвиток освіти, науки, культури, зокрема важливі наукові дослідження та освітні проекти. Один із наймасовіших проектів Ліги сьогодні – Міжнародний конкурс з української мови імені Петра Яцика, у якому беруть участь мільйони школярів та студентів як в Україні, так і поза її межами. Проводиться конкурс з метою підняття престижу рідної мови у молоді. Надія Яцик нині опікується усіма справами, які започаткував її батько, перший президент Ліги українських меценатів. Це благодійні проекти, спрямовані на підтримку культури, книговидавництва, професійної освіти. Ліга меценатів заснувала кілька премій. Премією імені Василя Симирен-

ка відзначаються політики, громадські діячі та діячі науки, культури й літератури за видатний внесок у державне будівництво України, за сприяння піднесенню її авторитету в світі. Премія імені Євгена Чикаленка присуджується за особливий внесок у справу національного відродження і надається меценатам – не членам Ліги, які щедрими жертвами сприяли утвердженню в Україні, цілеспрямовано підтримуючи важливі наукові дослідження, культурне будівництво. На жаль, земне життя Петра Яцика обірвалось... Його справу сьогодні продовжує дочка Надія. Слід зазначити, що будучи багатою людиною, П. Яцик у житті обходився тільки необхідним. Ніяких надмірностей. У цьому ж дусі виховував і дітей. Не потурав забаганкам, не закидав непотрібними речами. Звичайно, мали все, але все в міру. Донька Петра Яцика Надія розповідає, що почала працювати у 13 років. На літніх канікулах підробляла в банку – обмінювала валюту. Не для того, щоб заробити на життя, а для того, щоб спробувати свої сили, навчитися працювати, а не просто споживати зароблене батьком. Благодійні традиції родини меценатів продовжує молоде покоління. У минулому році донька Надії Яцик, десятирічна Андрійка теж передала свої власні заощаджені гроші на другий Міжнародний конкурс з української мови ім. П. Яцика (дідуся), подарувавши їх одній з переможниць конкурсу.

Подвижницька діяльність українських жінок на терені національної освіти й культури продовжується, вона триває вже більше тисячоліття. Всі вони не шкодували власних коштів, енергії, часу, а іноді й самого життя, щоб піднести українську освіту й виховання на високий рівень. Ця благородна мета гідна наслідування!

Список використаної літератури:

1. Декларация тысячелетия Организации Объединенных Наций Украины [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Державна Програма з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві до 2010 року України [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.centre7.org.ua>.
3. Жовтуля І. Від літератури до фемінізму / І. Жовтуля // Сучасність. – 2002. – № 11. – С. 84-89.
4. Закон України “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків” [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

5. Качкан В. А. Верховинна естетика: Штрихи до портрету Наталії Кобринської // Качкан В. А. Українське народознавство в іменах: У 2 ч. / За ред. А. З. Москаленка / В. А. Качкан. – К., 1994. – С. 143-151.

6. Коваленко Є. І. Освітня діяльність і педагогічні погляди С. Ф. Русової / Є. І. Коваленко, І. М. Пінчук; за ред. Є. І. Коваленко. – Ніжин: НДПУ, 1998. – 214 с.

7. Конституція України [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua>

8. Концепція загальнодержавної програми “Національний план дій щодо реалізації рівних прав та можливостей жінок і чоловіків (утвердження гендерної рівності) на період до 2016 року”.

9. Програма рівних можливостей та прав жінок в Україні [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.undp.org.ua>.

10. Русова Софія: з маловідомого і невідомого: трилогія / Софія Федорівна Русова; упорядник О. Джус, З. Нагачевська. – Івано-Франківськ : Гостинець, 2006. – Ч. 2. – 364 с.

11. Сухомлинська О. В. Софія Русова в контексті розвитку педагогічної думки / О. В. Сухомлинська // Початкова школа. – 1996. – № 9. – С. 54.